

Vrije radio

achtergrondinformatie voor het permanente -
vormingswerk

Gust De Meyer

Minister Willockx van PTT heeft ooit verklaard dat hij de mogelijkheid onderzoekt om de vrije radio's te legaliseren.

De minister van PTT zal eerst nog een aantal technische hindernissen moeten wegnemen. Ook Staatssecretaris R. De Backer van de Vlaamse Gemeenschap zal een paar knopen moeten doorhakken.

De Backer staat vrij gunstig tegenover het fenomeen van de vrije radio's, op voorwaarde dat deze zenders doeltreffend kunnen aangewend worden voor het sociaal-cultureel werk. Maar het grote twistpunt is op dit ogenblik hoe dat in de praktijk kan gebeuren. Wie en welke werksoort komt in aanmerking?

VOLKSOPVOEDING wil daarover een discussie en gedachtenwisseling op gang brengen. Voorstellen in verband met de inbreng van het vormingswerk, zullen gebundeld worden in onze rubriek «In discussie».

In afwachting laten we in dit nummer een dossier verschijnen over het fenomeen. (red.)

Het is gebruikelijk dat een syntheseverslag als dit geopend wordt met een poging tot begripsomschrijving. Sprekende over «vrije» radio, is zo'n poging meer dan een loutere stijloefening. In verbinding met de term radio kan medio 1980 (1) slechts één algemeen geldende interpretatie van het bijvoeglijk naamwoord «vrij» gegeven worden, nl. onwettelijk. De BRT/RTB/BRF heeft immers het feitelijke monopolie van de radio-uitzendingen, zodat elke andere radiozender in de illegaliteit opereert. Omzeggend elke andere interpretatie van de term «vrij» kan onmiddellijk genuanceerd of weerlegd worden door een tegengestelde

G. De Meyer. Vrije radio; achtergrondinformatie voor het permanente-vormingswerk. *Volksopvoeding* 30 (1981), p. 29-49.

Vrije radio

interpretatie. Er zijn inderdaad verschillende typen van «vrije» radio. Voorlopig wordt hier volstaan met een weinig systematische opsomming van betekenissen die de term «vrij» in verschillende combinaties kan aannemen:

«lokaal», maar ook «regionaal»;
«onafhankelijk», «niet door de BRT beheerd», maar ook «beheerd door een belangengroep»;
«pluralistisch», maar ook «eenzijdig geëngageerd»;
«dicht bij de luisteraar» tot «participatie van de luisteraar»;
«amateuristisch», maar ook «quasi-professioneel»;
van «exclusief praatzender» over «gemengd naar inhoud» naar «exclusief ontspannings- of muziekzender»...

De constructie van een systematische typologie met verschillende communicatiepolitieke opties en de unifiërende visie van overkoepelende organisaties zal hieronder voorafgegaan worden door een summier historische schets en een vergelijkend onderzoek van de situatie in het buitenland. Maar het probleem dat de vrije radio's oproepen is, zoals gesuggereerd, in hoofdzaak een juridisch probleem: het toekennen van uitzendvergunningen en het statuut van de openbare omroep is wettelijk geregeld. Een onderzoek van het juridisch aspect van radio-uitzendingen is een eerste opdracht, het startpunt ook van dit verslag. Een suggestie voor een oplossing van het probleem, dat de vrije radio in het leven geroepen heeft, zal ook in een juridische vorm moeten gegoten worden. Bij de suggestie voor zo'n oplossing zal natuurlijk rekening moeten gehouden worden met wat technisch mogelijk is. Daarmee zijn de verschillende aspecten opgesomd die achtereenvolgens aan bod zullen komen: het juridisch aspect, het historisch aspect, een vergelijking met het buitenland, de communicatie-politieke doelstellingen, het technisch aspect, en een ontwerp voor de vrije radio in Vlaanderen.

De hinderpaal van het omroepmonopolie

Vooraleer de vrije radio's te toetsen aan de wetgeving op de radioverbindingen en de wetgeving op de openbare omroep kan een kleine toelichting gegeven worden bij de sinds de opkomst van de radio tot ontwikkeling gekomen **internationale radiowetgeving**. In het beginstadium van de radio werd gepoogd het principe te handhaven dat elke staat soeverein kan beschikken over het luchtruim boven zijn territorium. Spoedig bleek evenwel dat deze theorie niet houdbaar was, eenvoudig

omdat ze indruist tegen de wetten van de natuur. Om chaos te voorkomen is geleidelijk een internationale radiowetgeving tot stand gekomen (o.a. Atlantic City 1947, Kopenhagen 1948, Buenos Aires 1952, Geneve 1959, Stockholm 1952 en 1961). Daaruit kunnen volgende algemene principes gedistilleerd worden:

Het frequentiespectrum is beperkt; daarom dient het in onderling overleg verdeeld te worden tussen de verschillende kanidaat-gebruikers. Wel moet elk land radio-uitzendingen van bevredigende kwaliteit kunnen verzorgen. Eenmaal bepaalde frequenties toegekend aan een bepaald land, kan niet gelijk wie daarvan gebruik maken maar enkel de zenders waaraan door de betreffende regering een vergunning is toegekend. De gebruikers dienen de ingenomen frequenties te laten registreren. Bij de exploitatie van de toegekende frequenties moeten storingen vermeden worden met andere radiozenders (inclusief deze van navigatie- en veiligheidsdiensten). Tevens wordt het verbod opgelegd tot politieke propaganda tegen de andere gebruikers van het frequentiespectrum.

Op één punt zijn de vrije radio's in België alvast in strijd en met de internationale, en met de nationale radiowetgeving, vermits hen geen uitzendvergunning is toegekend.

Nochtans zou het verkeer zijn te denken dat aan andere radiozenders dan de Openbare Omroep, onmogelijk een uitzendvergunning kan toegekend worden. Binnen het huidige wettelijke kader kan dat wel, en het bewijs ervan is overigens geleverd: op de door de vrije radio opgeëiste frequentieband kregen American Forces Network (AFN), de radiozender van de Amerikaanse strijdkrachten in Europa, en twee zenders van de NAVO een plaats toegewezen samen met een vergunning tot uitzenden.

Maar, de BRT/RTB/BRF heeft nu eenmaal het feitelijke en wettelijk vastgelegde monopolie als Openbare Omroep.

Reeds door de wet van 14 mei 1930 werd de regering gemachtigd alle vormen van **radioverbindingen** te onderwerpen en te exploiteren, een bevoegdheid die door de oprichtingswet van de RTT een paar maanden later overging op deze instelling. Bovendien werd de installatie en het gebruik van een zendtoestel (toen ook nog van een ontvangsttoestel) onderworpen aan een voorafgaande vergunning van de Minister (van PTT of verkeerswezen). In de nieuwe wet op de radioberichtgeving van 30 juli 1979, die mede onder druk van de

Vrije radio

CB-gebruikers tot stand kwam, wordt de Regie gemachtigd alle diensten van radioverbindingen in te richten en te exploiteren met uitsluiting van de radio-omroepdiensten en wordt het principe herhaald van de voorafgaande schriftelijke vergunning voor de zogenoemde private radio-omroepdiensten (die dus erkend worden naast de openbare radio-omroepdiensten). Deze vergunningen kunnen slechts afgeleverd worden na eensluitend advies van de Minister tot wiens bevoegdheid de radio-omroep behoort (inclusief dus van de Minister van de Nederlandse en de Franse gemeenschap afzonderlijk voor de respectieve gemeenschappen, en van beide samen voor Brussel). In een Koninklijk Besluit moeten dan de algemene regels inzake toekenning en intrekking van de bedoelde vergunningen vastgelegd worden. De CB-gebruikers hebben op 31 oktober 1979 een dergelijk KB verkregen.

Vermeldenswaard is dat het verbod tot rechtstreeks of onrechtstreeks medewerken aan radio-uitzendingen door piraat-radiostations die uitzenden buiten het nationaal grondgebied (EG-overeenkomst van Straatsburg, 22 januari 1965 en in België bij wet goedgekeurd op 18 juli 1967) expliciet in de nieuwe wet is opgenomen.

Inbreuken, vastgesteld door o.m. een personeelslid van de Regie die door de Koning de hoedanigheid van Officier van Gerechtelijke Politie is toegekend, worden bestraft met een gevangenisstraf van 8 dagen tot een jaar en met een geldboete van 200 tot 20.000 fr. ($\times 40$). De verbeurdverklaring van de zendapparatuur wordt altijd uitgesproken.

Juridisch bekeken moeten dus slechts door een KB omschreven vergunningen toegekend worden om de vrije radio's uit de onwettelijkheid te halen. Maar sinds de **wetgeving op de openbare omroep** van 1965 (het KB van 9 april ter uitvoering van de wet van 1960), waardoor de BRT/RTBF wordt opgericht, zijn alle frequenties die op dat moment toegekend waren aan België overgedragen naar de openbare omroep. Vóór de Tweede Wereldoorlog had het NIR(3) (opgericht in 1930) noch een wettelijk noch een feitelijk monopolie: de door de minister van PTT gemachtigde regionale en commerciële zenders, naast het NIR, zouden na de oorlog tot gewestelijke zenders van het NIR worden omgevormd.

Op de frequentie die België tot nog toe toegewezen kreeg, wordt hier niet nader ingegaan. Het is wel van belang te stellen dat de FM-band tussen 100 en 104 Mhz, waarop de vrije radio's bij

voorkeur uitzenden, tot voor de golflengtenconferentie van Genève in december 1979 primair gereserveerd was voor mobiele diensten (van o.a. de brandweer) en slechts in tweede instantie voor omroep mocht aangewend worden. In het laatste geval moet bovendien de toestemming van Frankrijk en Groot-Brittannië gevraagd worden. Maar op de genoemde conferentie werd door België het gebruik van de 11 beschikbare frequenties tussen 100 en 104 Mhz primair bestemd voor omroepdoeleinden. De verdeling daarvan veroorzaakte trouwens een communautair gebekvecht.

De BRT maakt aanspraak op alle 5 frequenties die aan Vlaamse kant zouden toegekend worden, terwijl van de 6 overige eenkje naar de BRF zou gaan en de RTBF er slechts 3 zou opeisen zodat er aan franstalige kant twee frequenties beschikbaar zouden blijven voor de vrije radio's en het zelfs niet wordt uitgesloten dat nog andere frequenties tussen 100 en 104 Mhz, en zelfs tussen 104 en 108 Mhz, aan de gelegaliseerde vrije radio's zouden toegewezen worden.

Pessimistische ramingen stellen 1989 voorop als datum van in dienst name van de genoemde band voor omroep-doeleinden, omdat Groot-Brittannië tot dan van hem gebruik zou willen maken voor mobiele diensten zonder storingen.

Op de wetgeving op de openbare omroep en met name op het nieuwe Omroepdecreet (december 1979) kan hier niet dieper ingegaan worden(4) dan de opsomming van een aantal trefwoorden die, enerzijds, toch een globale indruk geven van de wijze waarop de openbare omroep georganiseerd is en die anderzijds, een vergelijking met de doelstellingen van de vrije radio mogelijk maken :

de geest van strenge objectiviteit voor de informatieve programma's,

geen programma's die strijdig zijn met de wetten of het algemeen belang, met de openbare orde of de goede zeden of die een belediging uitmaken voor andermans overtuiging of voor een vreemde staat,

verbod op etherreclame - dit zou volgens een bepaalde interpretatie enkel voor de openbare en dus niet voor private omroep gelden, -

zendtijd voor gastprogramma's door derden,

samenstelling van Raad van Beheer, Vaste Commissie en

Adviesraad voor Kijkers en Luisteraars volgens de beschikkingen van de Cultuурpaktwet waardoor de bescherming van

ideologische en filosofische strekkingen gewaarborgd wordt,

verbod van lidmaatschap in de Raad van Beheer voor wie een mandaat uitoefent in de pers- of reclamewereld.

De Openbare Omroep bezit dus het feitelijke monopolie van de radio-uitzendingen. Wie geneigd zou zijn te denken dat dit monopolie het door de grondwet gewaarborgde recht op **vrije meningsuiting** zou aantasten vindt onmiddellijk stellingen dat dit recht precies door het monopolie gewaarborgd wordt, doordat het enkel slaat op de mening die met «eigen middelen» wordt geuit en vervolgens de orde in de ether dient gehandhaafd te worden, dat de onafhankelijkheid t.o.v. de overheid gewaarborgd wordt, de informatie-uitzendingen in een strenge geest van objectiviteit gehouden worden en de mogelijkheid voorzien wordt van uitzendingen door derden.

Wie zou argumenteren dat deze derden niet altijd representatief zijn voor diegenen die menen iets te zeggen te hebben wordt onmiddellijk geconfronteerd met de stelling dat derden op basis van een genoemde objectieve beslissing worden toegelaten tot de uitzendingen.

Wie zich tenslotte zou willen beroepen op het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, dat in artikel 10, het recht erkent om «de vrijheid van mening te koesteren en de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te ontvangen (passief) of door te geven (actief) zonder inmenging van overheidswege en ongeacht grenzen», wordt onmiddellijk geconfronteerd met de restrictie dat «staten bevoegd zijn om radio-omroep-, bioscoop- en televisieondernemingen te onderwerpen aan een systeem van vergunningen».

Volledigheidshalve kan hier nog vermeld worden dat ook voor de audiovisuele middelen in het *recht op antwoord* is voorzien (wet van 4 maart 1977). In het licht van de discussie omtrent vrije radio is het van belang te onderlijnen dat de verzoeker van een recht op antwoord geen toegang wordt verleend tot de microfoon.

Terloops weze gezegd dat het Koninklijk Besluit van 1966 op de *kabelwetgeving* andere dan door de openbare omroep verzorgde radio-uitzendingen toelaat via de kabel, op voorwaarde dat de verdeler die beperkt tot muziek en toneel. Ongeacht de meer sociale bezwaren dat de kabel materieel en financieel niet voor iedereen toegankelijk is, is de wet momenteel te restrictief om de doelstellingen van alle vrije radio's te realiseren; het probleem van de etherchaos zou bij de «vrije» kabelradio vanzelfsprekend niet gesteld worden. Aan het probleem van het

statuut van lokale kabelradio kan evenwel niet voorbijgegaan worden: de kabelmaatschappijen kunnen privé- intercommunale dan wel gemengde instellingen zijn.

Het voorbeeld van het verleden

De opkomst van vrije radio's is geen recent verschijnsel. Vóór de Tweede Wereldoorlog heeft België een zestiental kleine privé-zenders gekend naast de « officiële » zender. Twaalf waren Franstalig of gemengd Frans-Nederlandstalig (Radio Schaerbeek en Radio Conférence), 4 Nederlandstalig (nl. het Kerske, de West-Vlaamse Radio Omroep, Radio Vlaanderen en Radio Loksbergen). Hun zendsterkte lag meestal rond 100 watt, waardoor ze in een straal van ongeveer 50 km konden beluisterd worden.

Gemeenschappelijk hadden deze privé-zenders dat ze ontstaan zijn uit belangeloze aspiraties van enthousiaste radio-amateurs die in hun vrije tijd zenders en ontvangsttoestellen bouwden. Uit financiële noodzaak werden eerst o.m. lidgelden verzameld. Toen de reclame werd ontdekt werden de zenders vrij spoedig de broodwinning van hun eigenaars. De programma's waren vaak geïmproviseerd en bestonden voor een groot deel uit plaatjes draaien, maar ook uit rechtstreekse concerten en variété-programma's. Het gebeurde dat voor de plaatselijke nieuwsgaring een overeenkomst werd gesloten met een plaatselijke krant.

1930 is een **scharnierpunt** in de ontwikkeling van de privé-radio. De wet op de radioverbindingen maakte een voorafgaande machtiging van de Minister van PTT noodzakelijk.

Geen enkele van de in 1930 bestaande regionale privé-zenders had zo'n machtiging; wel bezaten de eigenaars een vergunning van amateur-zender. De privé-zenders traden nog op een andere manier de wet met de voeten. Het KB ter uitvoering van de wet op de oprichting van het NIR stipuleerde dat zonder de uitdrukkelijke toelating van de Minister van PTT geen inkomsten mochten verzameld worden uit de toegestane machtiging tot uitzenden. Dit werd nog eens bevestigd door een Ministerieel Besluit van 18 augustus 1931 dat expliciet elke vorm van handelspubliciteit verbood aan privé-zenders.

Om een oplossing te vinden voor deze twee problemen, nl. de uitzendvergunning en de reclame, werd een Raadgevende Commissie voor Radiodiffusie samengesteld. Deze stelde een

lijst op van zenders waarop de ene als «geautoriseerd» en de andere als «getolereerd» werd ingeschreven.

De **oorlog** zou het **breekpunt** betekenen voor de privé-zenders. Op 9 augustus 1939 kwam een militaire commissie tot de conclusie dat de privé-zenders onder de directie van de PTT zouden komen voor het technisch gedeelte en onder het NIR voor het culturele gedeelte. In de Besluitwet van 13 oktober 1942 werd te Londen de Belgische Nationale Dienst voor Radio Omroep opgericht wiens bevoegdheid zich uitstrekte tot de privé-omroepen. De doodsteek volgde met de besluitwet van 14 september 1945 die het NIR in al zijn bevoegdheden herstelde en de in 1940 in beslag genomen zenders als gewestelijke omroepen onder het gezag plaatste van het NIR. Zo komt het dat radio-omroepen die elk afzonderlijk tegelijkertijd voor een bepaalde regio uitzendingen maakten, omgevormd werden tot gewestelijke productiecentra die uitzendtijd kregen toebedeeld op één nationale zender.

Met de toenemende greep van de staat op de omroep na de Tweede Wereldoorlog weken diegenen die het idee van de privé-radio niet wilden prijsgeven uit naar de zee. De geschiedenis van de zeepiraten, die vooral in de jaren zestig is gemaakt, zal hier niet opnieuw geschreven worden. Hoofdrede is dat de zendschepen buiten de territoriale wateren ver uitstegen boven het regionaal, laat staan lokaal belang en daarenboven puur op ontspanning waren afgestemd. Men zal het evenwel kunnen meemaken dat door de radiomicrobe gebeten enthousiastelingen die geen vergunning meer kregen voor hun regionale privé-zenders hun kans wagen met een piratenzender. George de Caluwé van Radio Kerkske en de latere zeeiraat Radio Uylenspiegel is daar wellicht het meest sprekende voorbeeld van. Bij de latere opbloei van de vrije radio's zal men trouwens een teruggaande beweging kunnen vaststellen: zeepiraten van weleer infiltreren in de vrije radio.

Het voorbeeld van het buitenland

In Europa vindt men landen waar het probleem van een vrije radio zich niet stelt, andere waar vrije radio's wettelijk niet meer kunnen verboden worden, andere waar experimenten met lokale radio aan de gang zijn en nog andere waar de vrije radio wordt onderdrukt.

Groot-Brittannië kent geen vrije radio's, eenvoudig omdat zowel de BBC als de commerciële IBA (zelf bestaande uit ITV en Independent Local Radio) elk met een twintigtal regionale radio-omroepen aan de behoefte aan regionale ether-communicatie blijkt te voldoen. Geleerd door de ervaring met de zeepiraten, wier impact werd ingedijkt door uitbreiding van het aantal zenders en een daarmee samengaannde programmaproject op de BBC-radio en vervolgens door de toelating van commerciële radiostations, die exclusief regionaal opereren, geleerd dus door deze ervaring is het ontstaan van vrije radio in Groot-Brittannië geanticipeerd.

Het is ondertussen de vraag of men zowel in het geval van de BBC als in dit van de IBA reeds mag spreken van echte lokale radio; daarvoor is de nationale invloed te groot.

Het Annan-rapport over de Britse Omroep heeft in dezelfde zin gesteld dat lokale radio fundamenteel verschillend is van «network broadcasting» en dat overeenkomstig de oprichting van een eigen «authority» nodig is voor de uitbouw van degelijke lokale radio. De nieuwe «authority» zou haar inkomsten moeten betrekken uit reclame én belastingen, het laatste om de kleinere stations een goede werking te garanderen.

Italië is uitgegroeid tot het historisch voorbeeld van vrije radio. Sinds het grondwettelijk hof het omroepmonopolie aldaar ongrondwettelijk verklaarde omdat het in strijd geoordeeld werd met het grondwettelijk erkend recht op vrije menigsoeking, is een oncontroleerbare vrije radio-boom ontstaan van commerciële, maar daarnaast ook van zogenoemde democratische zenders die gebaseerd zijn op auto-financiering of «lichte» reclame (voor «bewezen diensten», als giften van uitzendapparatuur). Omdat de passende reglementering niet voorhanden was, is men er voor quasi-chaotische toestanden komen te staan waar honderden zenders zich op enkele frequenties verdringen.

Sinds 1977 toen de ecologisten in hun campagnes gebruik maakten van de «groene» radio, kent ook **Frankrijk** een explosie van vrije radio's. Naargelang ze voor- of tegenstander zijn van commerciële radio hebben de vrije radio's zich aangesloten bij verschillende verenigingen. In de plaats van de aanvankelijk sterk repressieve houding van de regering is een meer tolerant-experimentele gezindheid opgetreden met evenwel hetzelfde doel voor ogen, nl. de uitschakeling van de vrije radio

Vrije radio

en de bevestiging van het monopolie. Van de kant van de vrije radio's is evenwel steeds gewezen op de dubbelzinnige politiek van de overheid, die zich aan de ene kant op het monopolie beroept om vrije zenders te verbieden, maar aan de andere kant de zogenoemde perifere zenders (RTL, Europe 1, Radio Monte Carlo en Sud Radio) duidt: de perifere zenders hebben studio's te Parijs, Radio Monte Carlo zendt zelfs uit vanaf Frans grondgebied, en de regering benoemt de leden van de holding die het grootste deel van het kapitaal bezit in 3 van de 4 perifere zenders.

Na een periode van vrij onafhankelijke tegenacties (willekeurige inbeslagnamen, storingsuitzendingen, oneensgezinde uitspraken van rechtbanken) waarin het er even naar uitzag dat het monopolie lichtjes wankelde werd alle optimisme weggevaagd door de wet Lecat (juni 1978) die expliciet stelt dat het monopolie ook toepasbaar is op de vrije radio's. Terwijl de meeste vrije zenders met commerciële bedoelingen zich terugtrokken heeft de repressie een groter samenhorigheidsgevoel ontwikkeld bij de overgebleven vrije radio's. Om deze echter helemaal de wind uit de zeilen te nemen werd voor een proeftijd van 1 jaar op FR 3 plaats geruimd voor een aantal experimenten onder voogdij van het Ministerie van Justitie, parlementsleden en culturele verenigingen.

In **Nederland** bestaan sinds de omroepwet van 1967 twee wettelijke mogelijkheden voor het verzorgen van regionale radiouitzendingen. Artikel 47A opent de mogelijkheid tot oprichting van regionale omroepen welke uitzendingen verrichten onder de verantwoordelijkheid van de NOS (Regionale Omroep Zuid, Regionale Omroep Noord). Maar op grond van artikel 47B kan de Minister zendmachtiging verlenen buiten de bevoegdheid van de NOS aan een voor een bepaalde regio representatieve culturele instelling voor regionale uitzendingen. Stadsradio Amsterdam en Stichting Regionale Omroep Brabant hebben op basis van het laatste artikel ter experimentele titel een zendmachtiging gekregen. Overigens is de tegenstelling tussen de twee typen van regionale omroep zo goed als verdwenen sinds zij samenwerken in de federatieve overlegstructuur Regionale Omroep, Overleg en Samenwerking. Aangezien het hier om regionale of zogenoemde streekradio's gaat kan men niet verhinderen dat lokale, soms ook commercieel geïnspireerde vrije radio's zonder uitzendvergunning opereren, waartegen evenwel kortdaat wordt opgetreden.

De resultaten van een publieksonderzoek naar de twee experimenten (STAD en SROB) met regionale etherradio (5) geven voldoende steun aan de stelling dat beide omroepen aan minstens 4 van de 6 vooraf geformuleerde criteria voldoen:

- (1) zij verhogen de pluriformiteit in de verschaffing van regionale informatie;
- (2) dragen bij tot een verlaging van informatiedrempels,
- (3) worden door de regionale bevolking gewaardeerd, en
- (4) er blijkt bij die regionale bevolking ook behoefte te bestaan aan de door hen verschaft informatie.

Wat het vijfde criterium betreft, nl. verbeterde kennis over regionale zaken, blijkt die verbetering zich, objectief gezien, niet significant voorgedaan te hebben, maar zijn de luisteraars subjectief van mening dat zij beter geïnformeerd zijn door de beluistering van de regionale omroep. Er zijn evenmin aanwijzingen dat de regionale omroepen, binnen de vrij korte onderzoeksperiode van 1 jaar, geleid hebben tot een grotere betrokkenheid van de bevolking bij regionale problemen (het zesde criterium).

De doelstellingen

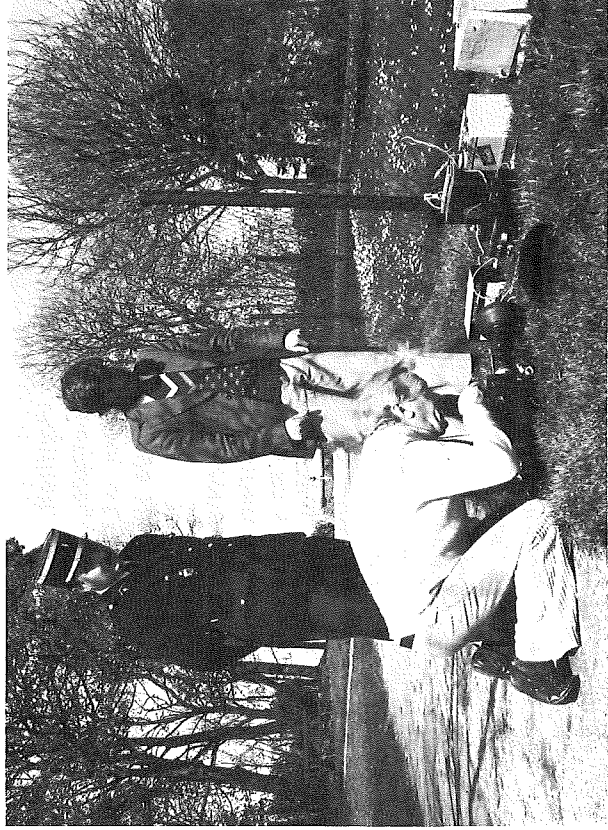
Elke vrije radio heeft zijn eigen identiteit, zijn eigen doelstellingen die min of meer weerspiegeld worden in het programmamaschema. Dat moge blijken uit een summier overzicht van de voornaamste zenders die sinds 1978 de kop hebben opgestoken.

Radio Uylenspiegel is de eerste vrije zender geweest in Vlaanderen of liever voor Frans Vlaanderen. Hij wordt geanimeerd door Vlaamse militanten en startte met uitzenden op 1 januari 1978. In maart 1979 start in **Wallonië** Radio Eau Noire; hij is opgericht door de inwoners van Couvin die zich verzetten tegen de bouw van een stuwdam die hun dorp dreigde van de kaart te vegen. In de daarop volgende maanden zullen in Wallonië nog enkele zenders met uitzendingen beginnen, de ene al voor een langere periode dan de andere; nu eens zijn ze syndicalistisch (Radio Siderurgie, Charleroi), dan weer politiek (Radio Fourons-Wallonie), dan weer ecologisch gemotiveerd (Radio Verte, Wammes). Het is echter Radio Louvain-La-Neuve die grote bladzijden zal schrijven in de geschiedenis van de vrije radio in België. De zender beschouwt zichzelf als animatiezender eerst voor de kunstmatige spookstad die

Vrije radio

Louvain-la-Neuve heet te zijn, maar vervolgens ook voor het omliggende. Een wapenfeit dat psychologisch erg belangrijk is gebleken ten gunste van een potentiële regeling voor de vrije radio is de door de studenten verhinderde inbeslagname van de zender op 12 oktober 1978. Radio Louvain-la-Neuve heeft zich georganiseerd in een VZW en stelde zich tot doel een officiële zendvergunning te bemachtigen. De algemene principes voor de vrije radio die Radio Louvain-la-Neuve vooruitschoof waren reeds opgenomen in een charter van de Association pour la Libération des Ondes, zelf opgericht in juni 1978. Aanvankelijk vroeg de ALO niet meer dan een depenalisering van het werken met vrije radio, maar later zou zij zich voorstander verklaren van een wettelijke regeling van de vrije radio, naar het voorbeeld van de Vereniging ter Bevrijding van de Ether (VEBE), de Vlaamse tegenhanger, opgericht op 12 februari 1980.

De VEBE-beginselverklaring wordt verder besproken. Eerst dient nog vermeld dat de minister van Franse Cultuur zonder dralen in een commissie betreffende de audio-visuele media, het probleem van de vrije radio aan de orde stelde.

Vrije radio in Frans Vlaanderen.

(Foto Belga)

Ook mag niet voorbijgegaan worden aan de vrije radio-boom te **Brussel**, die aldaar profiteert van het tweetalig cultureel statuut.

Les Radios Alternatives is een voorbeeld van coöperatieve alternatieve zender: een vijftiental groepen gebruiken dezelfde zendinstallatie en verdelen de zendtijd onder mekaar (feministen: Radio Klett Mariette, studenten: Radio Activité en Radio Kameleon, pacifisten: Radio Passifixe, anti-racisme: Radio Mona Lisa, milieuverenigingen, urbanisatie en wijkring: Radio Quartier Libre. Brusselse vrije Radio's, als Radio Capitale en Radio Plus, geduchte concurrenten trouwens die er niet voor terughgeschrokken zijn mekaar te storen, betekenen door hun technisch en muzikaal goede programma's ongetwijfeld een concurrentie voor de RTB en BRT-zenders. Ze zijn quasi 24 uur op 24 uur in de ether en verzorgen, de ene al meer dan de andere, Nederlandstalige uitzendingen. Binnen Radio Plus is een machtsstrijd uitgevochten tussen de ALO-aanhang en de voorstanders van een nationale en commerciële zender. De laatste hebben zich genesteld in Radio Contact die wellicht het verst gaat in de richting van een ontspanningszender. Er wordt gefluisterd dat hij uitgerust is overigens met krachtige zendapparatuur en gesteund wordt door de Parti Libéral. En ook nog, dat het in de bedoeling ligt via relais-uitzendingen nationaal te opereren, daarin trouwens gesteund door een ex-zeepiraat. Andere voorbeelden van politiek gesteunde zenders zijn trouwens aan te wijzen: zo van Radio Micro-Climat worden bindingen met de Parti Socialiste verondersteld en van Radio Iris met het FDF. Deze bindingen worden natuurlijk ontkend met het argument dat financiële steun enkel geschiedt onder de vorm van persoonlijke schenkingen. Radio Contact wenst zich niet neer te leggen bij de beschikkingen van de ALO wat in de loop van 1980 geregeld tot een mini-etheroorlog leidde.

Overigens is de ALO aan franstalige kant niet de enige overkoepelende organisatie: de Organisation pour Radios Indépendantes heeft wel minder invloed maar heeft geopteerd voor een meer commerciële instelling van de vrije radio.

De eerste « Belgisch-Vlaamse » radio is in februari 1979 in de ether gegaan: Radio Aktief te Gent. Hij is ontstaan als strijdmiddel van de studenten tegen de verhoging van het inschrijvingsgeld aan de universiteiten en daarna geëvolueerd tot een volkse zender met een bredere, geëngageerde belangstelling.

Vrije radio

Alhoewel tengevolge van acties van plaatselijke procureurs ook in Wallonië vrije radio's het zwijgen zijn opgelegd (Radio Terrils te Charleroi en Radio 081 te Namen bijvoorbeeld, evenals te Brussel (Radio 104), waar het argument werd ingeroepen van de storingen van de dienst van het luchtverkeer, is het klimaat daar in elk geval gunstiger dan in Vlaanderen. Dat had Radio Aktief reeds aan den lijve kunnen ondervinden. De hoop op een gunstige regeling van wat oogluikend leek toegestaan te worden werd voor een groot stuk de kop ingedrukt door de inbeslagname te Leuven, eerst van Radio Country, dan van Radio 17, tesamen met de verzegeling van Radio Scorpio.

Deze laatste spiegelt zich aan het voorbeeld van Radio Louvain-la-Neuve en heeft zich als doel gesteld 40 % van de zendtijd in te ruimen voor informatie en leunt ook zeer dicht aan bij de doelstellingen van de VEBE. De gerechtelijke actie roept heel wat verzet op en is tevens kristallisatiepunt van de discussie omtrent vrije radio in Vlaanderen tussen de VEBE, de Minister van Nederlandse Cultuur, de PTT en de BRT. De verzegeling kan trouwens het enthousiasme niet domperen : de uitzendingen worden onmiddellijk doorgezet. Meer nog, andere kandidaten zullen zich gesterkt voelen door het voorbeeld van Radio Scorpio (bijvoorbeeld in Tienen : Vrije Radio Tienen en Radio SOS-Sylvania, die wordt ingezet als strijdmiddel voor het behoud van arbeidsplaatsen; maar er zijn ondertussen ook nog vrije radio's opgericht te Gent, Antwerpen, Mechelen, Hasselt, Turnhout,...).

Uit dit overzicht blijkt dat, naar hun motiveringen, vrije radio's grosso modo in **3 hoofdcategorieën** kunnen ondergebracht worden. Er zijn vooreerst de strijd- of themazenders die actie willen voeren ofwel rond een bepaald concreet probleem (en dan kunnen de uitzendingen tijdelijk en weinig systematisch zijn) ofwel in het kader van een bepaalde levensvisie (van minderheidsgroepen, maar ook van traditionele partijpolitieke groepen). Vervolgens zijn er de muziek- of zuivere ontspanningszenders: bedoeling is de luisteraars een aangenaam achtergronddecor te bezorgen, hen te verstrooien (o.m. door de programmatie van spelletjes, wedstrijden,...). De derde categorie wordt hier als ideaaltipe van vrije radio aangezien : het zijn de lokale informatie- en animatiezenders met belangstelling voor het culturele, het sociaal-economisch en politiek gebeuren en met pluralistische ingesteldheid.

Vrije radio in Frans Vlaanderen.

(Foto Belga)

Naar een regeling?

Men kan niet praten over een mogelijke regeling wanneer vooraf niet duidelijk gesteld is welke **beperkingen door de techniek** worden opgelegd.

Welnu, wanneer de vrije radio's zich aan onderlinge afspraken willen houden voor wat betreft hoogte van de antenne, kracht van de zender en zich willen onderwerpen aan een controle van de technische kwaliteit van de zendapparatuur zouden binnen een straal van 10 km tussen de 100-104 Mhz een achttal radio's kunnen opereren, die mekaar en de zenders buiten die straal niet storen of verdringen. Volgens optimistische schattingen zouden in België meer dan 12.000 zenders op vijf frequenties tussen 100 en 104 Mhz elk met een zendbereik van 20 km in de ronde kunnen opereren. Momenteel zijn een vijftigtal zenders actief. Eenmaal vrije radio gelegaliseerd zal het aantal kandidaten wellicht toenemen. Het saturatiepunt ligt evenwel ver af, indien men er tenminste in slaagt de zenders onder controle te houden.

De **BRT** wil niet weten van vrije zenders en eist in tegenstelling tot de RTBF, alle beschikbare frequenties op, zoals gebleken is op een samenkomst van de interministeriële commissie op 21 maart 1980 en waarop aanwezig waren afgevaardigden van de Ministeries van Nederlandse en Franse Gemeenschap, BRT en RTBF en het Ministerie van PTT. De BRT heeft stereo-uitzendingen en relaisverbindingen in het achterhoofd en eventueel een uitbreiding van de 3 netten.

De voorstellen die door de **Minister voor de Nederlandse Gemeenschap** zijn gedaan waren evenmin ingegeven door de bezorgdheid om binnen het kader van wat technisch mogelijk is de ether ter beschikking te stellen van zoveel mogelijk gegadigden dan wel om elke vorm van lokale radio onder de beschermvleugels te plaatsen van de openbare Omroep. De voorstellen in dit verband om de gewestelijke zenders te ontkoppelen, zodat alle tegelijkertijd voor één provincie uitzendingen verzorgen, en om ter experimentele titel een gedeelte van hun zendtijd af te staan aan mensen die geïnteresseerd zijn in vrije radio, (met de techniek dus en onder de voogdij van de BRT) waren duidelijk. Een eventuele bereidheid van ministeriële zijde om in elke provincie echt lokale radio-experimenten (in de plaats van provinciale of regionale) op te zetten zal ongetwijfeld geconfronteerd worden met de eis van de VEBE dat de experimenten volledig los van het BRT-instituut zouden geschieden met een inbreng (eventueel in een soort van beurtroolsysteem per provincie) van alle bestaande vrije radio's. De twijfel die van ministeriële kant is opgeroepen omtrent de behoefte aan vrije radio kan natuurlijk geen argument zijn zolang die behoefte niet kan gemeten worden nadat vrije radio behoorlijk functioneert. Door de bezorgdheid van dezelfde kant om de vrije radio niet in de handen te laten vallen van zogenaamde linkse of rechtse extreme krachten zou men deze wel eens te veel belang kunnen toekennen; in elk geval geeft men de indruk de confrontatie met hen niet aan te kunnen.

Het is hier de plaats om enkele randbemerkingen te maken bij **de visie van de VEBE** op vrije radio. Deze blijkt het duidelijkst uit het op 1 maart 1980 goedgekeurde VEBE-handvest. De «vrije private radio-omroepdienst» wordt daarin omschreven als de mogelijkheid om, als middel tot verruimde vrije meningsuiting en democratisering vanuit de basis, op lokaal vlak, via informatie, voorlichting, (permanente) vorming en ontspanning de communicatie tussen en binnen verschillende groepen te

bevorderen zonder enige voogdij vanwege de openbare omroep en met een minimum controle vanwege de betrokken ministers. De controle zou zich dienen te beperken tot de voorwaarden opgelegd tot het verkrijgen en het behouden van een zendvergunning. Verder wensen de vrije radio's zich te houden aan een met de PTT onderhandelde technische regeling ter voorkoming van wanorde in de ether.

Verdere punten van belang zijn dat voorzien wordt in een optimaal recht op antwoord en inspraak. Daarbij mag de microfoon rechtstreeks ter beschikking gesteld worden van wie iets te zeggen heeft. Het gebruik van de telefoon zal in dit verband een toenemende rol spelen. Als informatie, duiding, animatie en toegang van de lokale bevolking niet gegarandeerd zijn heeft de vrije radio geen bestaansrecht. Aan een handvol mini-muziek-zenders van losgeslagen DJ's heeft niemand wat. Het is ondertussen de vraag of elke lokale gemeenschap voldoende «informatie»-stof zal leveren. «24 uur op 24 uitzenden» mag geen dwangidee zijn; integendeel, er liggen mogelijkheden in de verdeling van de zendtijd onder verschillende gegadigden. Naar de vorm kan men, omdat vrije radio tenslotte voor een groot gedeelte door de bevolking gemaakt wordt, de nodige dosis amateurisme en in elk geval spontaneïteit dulden en in die zin is een vergelijking met de hoogst, professionele maar vaak ook gepolijste aanpak van de BRT-uitzendingen uit den boze. Wel veronderstelt het waarmaken van de informatie-taak vanzelfsprekend de inzet van medewerkers die goed op de hoogte zijn van het lokale gebeuren.

Het is goed nog eens te onderstrepen dat de vrije radio hoofdzakelijk programma's van lokale aard maakt, dat, in het verlengde daarvan, geen net van zenders die behoren tot dezelfde groep wordt toegestaan en dat het overgrote deel van de programma's van eigen oorsprong dienen te zijn.

De samenstellers van die programma's moeten zich spiegelen naar de rechten en plichten van de journalist zoals die uitgewerkt zijn voor de geschreven pers.

Wat meer specifiek het ideologisch aspect van de vrije radio aangaat wordt het pluralisme «in gedachten en actie» gehuldigd. Het wordt geplaatst tegenover het BRT-pluralisme dat niet meer is dan een afspiegeling van een politieke vertegenwoordiging. Politiek wordt dus niet uit de programma's geweerd, wel eenzijdige politieke propaganda. De vrije radio

Vrije radio

heeft oog voor alles wat leeft en vanuit de basis groeit in de lokale gemeenschap. Buiten een kern van 2 à 3 full-time krachten zal vrije radio vrijwilligerswerk blijven. Een raad van luisteraars zal het zo miniem mogelijk gehiërarchiseerd en gebureaucratiseerd bestuur uitmaken. Daarin zullen politieke partijen niet geweerd worden maar zij zullen het er niet alleen voor het zeggen hebben. Ook het vormingswerk, zowel het verzuilde als het neutrale, kan aan de vrije radio deelnemen maar de VEBE wenst niet dat de vrije radio exclusief in de handen gegeven wordt van het vormingswerk of socio-culturele verenigingen. Duidelijk wordt gesteld dat de vrije radio gevrijwaard moet blijven van rechtstreekse binding met, en controle van een politieke partij, vakbond, beroepsvereniging of andere corporalistische vereniging en er geen eenzijdige spreekbuis mag van worden, maar dat deze organisaties vanzelfsprekend aan bod komen in de uitzendingen. Zogenoemde strijdzenders zijn in deze optiek uitgesloten, al zou er kunnen gepraat worden over een reservatie van frequenties voor zenders die alleen contra-informatie geven. Wanneer er een soort van «eenheid van beweging» achter een bepaalde actie zit, d.w.z. dat quasi alle groepen van de plaatselijke bevolking er achter staan, zal VEBE minder moeite hebben met de erkenning van de actie ondersteunende zender.

Vrije radio streeft geen winstgevend doel na. VEBE geeft zijn leden de raad zich in vzw's te organiseren. Commerciële bindingen worden verworpen evenals inkomsten uit reclame, dit evenwel naar analogie met de openbare omroep. In elk geval, indien reclame toegelaten wordt zal deze aangepast zijn aan het medium; men denke aan de kleine aankondigingen in advertentiebladen.

Om zoveel mogelijk gegadigden aan vrije radio te laten doen, ook diegenen die geen zenduitrusting kunnen bekostigen, zou VEBE er geen principeel tegenstander van zijn dat de zenders eigendom zouden worden van de PTT. Het beginkapitaal wordt momenteel meestal geleverd door de initiatiefnemers. Vaak zijn dit mensen die bij streek- of stadkranten betrokken zijn geweest en die, omwille van het grotere bereik en de directere actie op de actualiteit maar ook omwille van financiële argumenten overschakelden op lokale radio.

Om enkele mensen in de toekomst full-time in dienst te kunnen nemen en om de kosten voor uitzending te kunnen betalen, zou ook nog aan een vorm van subsidie kunnen gedacht worden, bijvoorbeeld uit een resterende bedrag dat het kijk- en

luistergeld opbrengt en dat niet voor omroepdoeleinden wordt gebruikt of een soort van opcentiemen op het kijk- en luistergeld of aan een financiering door lokale overheden of intercommunales. Maar ook een gemengd systeem van gesubsidieerde lokale radio in concurrentie met commerciële radio is denkbaar. Aan de rechtmatige eis van de auteurs van de uitgezonden muziek zou pas tegemoet kunnen gekomen worden na één of andere vorm van financiering.

Sabam, die deze vertegenwoordigt, schijnt trouwens een legalisering af te wachten om auteursrechten te eisen.

De VEBE eist de depenalisering en vervolgens de legalisering van de vrije radio-omroepen in het kader van de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioverbindingen waarvoor evenwel nog uitvoeringsbesluiten moeten goedgekeurd worden om zendvergunningen te kunnen uitreiken. De VEBE hoopt dit te kunnen bereiken door overleg in het door de Minister van de Nederlandse Gemeenschap vooropgestelde adviescommissie waar, naast de Minister, de VEBE, en ook de BRT zouden zetelen (maar naar het schijnt, niet de PTT, dit tengevolge van een geschil in de interministeriële commissie voor de verdeling van de golflengten).

Ondertussen zijn niet alleen in Wallonië maar ook in Vlaanderen initiatieven voor een **wettelijke regeling** genomen. Het voorstel van decreet, houdende erkenning van de vrije radio-omroepdiensten door W. Kuypers neemt de definitie en erkenningsvoorwaarden zoals ze geformuleerd zijn door de VEBE over. De erkenning van een vrije radio-omroepdienst geschiedt door de Minister onder wiens bevoegdheid de radio-omroep behoort in casu de Minister van de Nederlandse Gemeenschap en impliceert een schriftelijke uitzendvergunning vanwege de minister van PTT. Verder voorziet het voorstel van decreet in een Hoge Raad voor Vrije Radio-omroepdiensten, samengesteld, voor de helft uit vertegenwoordigers van de erkende vereniging(en) van vrije radio's, voor een vierde uit vertegenwoordigers aangewezen door het erkende vormingswerk en voor een vierde uit vertegenwoordigers aangewezen door de Minister van de Nederlandse Gemeenschap. De hoge Raad onderzoekt enerzijds elke aanvraag voor een uitzenderkenning en waakt er anderzijds over dat de voorwaarden tot erkenning nageleefd blijven. Beslissingen worden met een twee derde meerderheid genomen. Wanneer een vrije radio-omroepdienst erkend is door de

Vrije radio

Minister van de Nederlandse Gemeenschap krijgt hij voor een periode van twee jaar een uitzendvergunning die, na gunstig advies vanwege de Hoge Raad, kan worden vernieuwd.

Het ideaal zou natuurlijk bereikt zijn zo de mogelijkheden van de vrije en/of lokale radio én T.V. t.o.v. de functie van de openbare en/of regionale en nationale omroep, maar ook t.o.v. de geschreven pers (regio-journalistiek, streek- en stadskranten in een algemeen mediabeleid zouden kunnen geplaatst worden. Het zou dan weleens meteen duidelijk kunnen worden dat voor elk medium een eigen functie is weggelegd en ze niet noodzakelijk alleen maar als concurrenten optreden.

De cruciale vraag blijft of het VEBE-standpunt niet te utopisch is, m.a.w. of diegenen die het voor het zeggen hebben (en de beheerraad van de BRT controleren) een deel van hun macht zullen willen prijsgeven wanneer het om de organisatie van de lokale radio in de zin van het VEBE-handvest gaat.

Een wettelijke regeling via een koninklijk besluit blijft in elk geval uit ondanks het feit dat het vrije radio-virus blijkaar niet meer bedwongen kan worden, zelfs niet door gerechtelijke acties. Daarover maken de nodige speculaties opgang: de door de overheid bewust gedulde chaotische toestand kan aangegrepen worden ofwel om schoonschip te maken ofwel om zich te beroepen op een onomkeerbare feitelijke situatie. Ondertussen zou men er dan op rekenen dat vrije radio's ontaarden in voor cultuurbeschermers al te volkse of voor de BRT al te populaire zenders, of in politieke propaganda-zenders of in reclame-zenders. Aldus zou vrije radio een achterpoortje kunnen zijn om reclame op de openbare omroep te rechtvaardigen.

Als voorstander van lokale radio kan men zich aan de andere kant ook principieel verzetten tegen een wettelijke regeling, die natuurlijk steeds in enige controle voorziet, zich tevreden stellen met een depenalisering van de vrije radio-praktijk, en hooguit een overkoepelende vergadering dulden om etherchaos te vermijden.

Men kan zich daarbij de vraag stellen of dit principieel verzet niet precies datgene zal aanmoedigen wat men met zo'n stellingname meestal hoopt te bestrijden, nl. een dominerende positie van wie financieel en politiek het sterkst staat. Is Radio Contact te Brussel daarvan niet reeds een sprekend bewijs?

«Legalisering» van de «vrije» radio schijnt een paradox op te roepen. In de legalisering in de richting van de VEBE-voorstellen

lijkt evenwel de enige mogelijkheid te liggen om te ontsnappen, niet alleen aan de etherchaos maar ook aan wat men het gepolitiseerd-pluralistisch BRT-statut noemt voor een lokale omroep én aan een zuiver propagandistische of commerciële lokale omroep.

VOETNOTEN

- (1) Dit artikel werd inderdaad in medio 1980 geschreven.
Door allerlei omstandigheden in de redactionele planning, kon het niet eerder gepubliceerd worden. (red.)
- (2) BRF: Belgische Rundfunk
- (3) NIR: Nationaal Instituut voor de Radio
- (4) In één van de komende nummers van « Volksopvoeding » zal een bijdrage aan het nieuwe Omroepdecreet gewijd worden. (red.)
- (5) Onderzoek verricht door het Instituut voor Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek van de Katholieke Hogeschool te Tilburg.